

KÖBLÖS JÓZSEF
Lelkészi bizonyáglevelek
a Dunántúli Református Egyházkerület
*Levéltárában*¹

NÁLI MIHÁLY lelkészi bizonyágleveleit közöltük az *Acta Papensia* előző számában, hogy közelebről is megismerhessük azokat a dokumentumokat, amelyekkel a lelkész igazolhatta sikeres tanulmányait és papi vizsgáit, vagy amelyek lehetővé tették számára a kibocsátást, a felszentelést, illetve a megválasztott lelkészi állás elfoglalását. Akkor egy olyan iratcsomó darabjait publikáltuk, melyek mind egyetlen lelkész okmányait tartalmazták.

Mostani közleményünk szintén négy bizonyáglevél szövegét közli, azzal a különbséggel, hogy ezek az okmányok egymással semmilyen összefüggésben nincsenek. Négy különböző személy négy különböző típusú bizonyítványáról lesz szó, melyek levéltárunk rendezése során különböző helyekről is kerültek elő. Ennek az „okmánykalászatnak” az a célja, hogy kiegészítse, tovább árnyalja azt a képet, mely az előző közleményben publikált források alapján kialakulhatott az olvasóban a papi bizonyáglevelekkel kapcsolatban.

A BIZONYÁGLEVELEK EGYKORI TULAJDONOSAI

Négyük közül kettő személye viszonylag ismertebb. Szinnyei biobibliográfiai munkája és Zoványi lexikona is közöl róluk életrajzi és irodalmi adatokat. A róluk való megemlékezést segíti a rendelkezésünkre álló szakirodalom, a másik két személy esetében azonban adattárunk forrásai állnak csak rendelkezésünkre. Kezdjük ez utóbbiak életrajzával!

¹ A közlemény a PRTA kutatóprogramja keretében készült.

1. Csuporos Ferenc

1736-ban született Szentgálon. Tanulmányait a helyi iskolában kezdte, majd – az 1815-ös egyházlátogatási jegyzőkönyv életrajzi bejegyzése szerint, mely alighanem saját bemondásán alapszik – „folytatta és végezte *Debretzenbenn*”.² A gond csak az, hogy neve nem fordul elő a debreceni kollégium törvényeit aláírók között.³ Ezután 1757-ben felsőöri rektor lett, ahol 1766-ig szolgált.⁴ Ezt követően életrajzában mintegy 8 éves hiány mutatkozik,⁵ majd 1773-ban vagy 1774-ben szülőhelyén, Szentgálon lett káplán.⁶ 1776-ban a nagyvázsonyi gyülekezet hívta meg prédikátorának, így az önéletrajzi bejegyzés 1775-ös évszáma is hibás.⁷ Esperese júliusban exmittálta, püspöke decemberben szentelte.⁸

Ami tanulmányait illeti, néhány dolog valóban azt látszik valószínűsíteni, hogy nem volt hivatalos teológiai végzettsége. Az anyakönyvi bejegyzés hiánya, a feltűnően hosszú rektori időszak, az életrajzában összerosni igyekezett nyolc esztendő egyaránt gyanússá teszik az életrajzi bejegyzésben szereplő állítás igazát. Szemet szűrő az is, hogy az esperesi exmissionális szintén kerüli kollégiumok, akadémiák konkrét emlegetését, holott ez például Fábián József

² 24. Novembris 1815. *Predikátor Csuporos Ferentz. Született Szent Gálonn 1736^{ban}; tanulását kezdette Hazájábann, folytatta és végezte Debretzenbenn; Oskola Mesterré lett 1757^{benn} Felső Örbenn, és ott szolgált 12 esztendőig; azután Káplán volt Hazájábann 2 esztendeig; innen vitetett Nagy Vásonyba rendes Predikátornak 1775^{benn}; 1783^{től} fogva szolgál Szent Istvánonn. DREL II. 217. b. 1815. 11. Ehhez igen hasonló a Predikatori Tárház 1808-as évfolyamában közölt életrajz: „Tiszteletes Csuporos Ferentz Úr született 1736 Szent Gálon Veszprém Vármegyében. Tanult hazájában és Debretzenben. Oskola Mesterré lett Felső Örben 1757-ben, és folytatta ezen hivatalt 12 esztendőig. Ezután káplánkodott Hazájában két esztendeig, rendes Predikátorrá lett Nagy Vásonyban 1775ben, 1783ban Szent-Istvánra költözött.” FÁBIÁN–LÁTZAI 1808. 176.*

³ Sem a Thury Etele-féle régi névsorban, sem a Szabadi István által szerkesztett, legújabbban megjelent kiadványban nem fordul elő. THURY 1908. SZABADI 2013.

⁴ PATAKY 1990. 157. PATAKY 1992. 194.

⁵ Ha az 1. sz. jegyzetben olvasható évszámokat összeadjuk, 1757 és 1775 között csak 14 esztendő jön ki! Ezenfelül nagyvázsonyi lelkészsége csak az 1776-ban kezdődött, így itt is le lett nyelve egy év.

⁶ Ha valóban két évig káplánkodott Szentgálon, annak már 1773/1774-ben kellett elkezdődnie. 1745 és 1775. március 8. között Naszályi Száz István volt a szentgáli lelkész, őt 1775. március 22-től Kótzán Ferenc követte, aki 1785-ig szolgált. Csuporos talán az öreg Naszályi mellé került, hogy segítségére legyen. Naszályi 1776 tavaszán meg is halt, 1766. IV. 8-án Köveskálón temették. Mindenesetre Csuporos nem szerepel a szentgáli segéd- és helyettes lelkészek névsorában, ott az első adat 1886-ból való! TtREL I. 8. d. 8. Köveskál. 6. d. 11. Szentgál. I. 2. 5. II. 24.

⁷ Az előző lelkész, Toronyai János 1776 elején még nagyvázsonyi prédikátor volt, 1776 márciusában ment át Csórra. TtREL I. 8. d. 6. Csór. 6. d. 9. Nagyvázsony. 2. 3. Miután nem betegség vagy öregség miatt esett ki a nagyvázsonyi szolgálatból, hanem egy másik gyülekezethez ment át, nem valószínű, hogy Csuporos személyében segédlelkészt kapott volna.

⁸ Az exmissionalist lásd a források között: 1. sz. **dokumentum!** 1776. december 3-án Adásztevelen kelt papi diplomáját a püspökön kívül Pados Ferenc veszprémi esperes és Szatmári Ács András adászteveli lelkész írta alá. DREL I. 24. f. 5a.

hasznos tartalmú, szintén a források közt közölt exmissiójában⁹ olvasható. Csuporos felszentelése sem egyházkerületi közgyűlés keretében történt, holott ez akkor már általánosan bevett gyakorlat volt,¹⁰ ezzel elkerülhetővé vált a tanulmányi előélet nyilvános firtatása. A teljes igazság kedvéért jelezzük, arra más esetben is van példa, hogy Torkos püspök Adásztevelen, pusztán az ottani lelkész, Szatmári Ács András jelenlétében szentelt lelkészt.¹¹

Mindezek azt látszanak valószínűsíteni, hogy a hosszas rektori szolgálat alatt, talán autodidakta módon felszedett teológiai tudás elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a Pados Ferenc előtt lezajlott vizsga sikeres és meggyőző legyen, és a veszprémi esperes a lelkészi szolgálathoz elegendőnek ítélje meg Csuporos képzettségét, ugyanakkor igyekezett védencét mentesíteni mindazok alól a kellemetlenségek alól, melyek egy egyházkerületi gyűlésen felszentelésével kapcsolatban felmerülhettek.

Mi magyarázhatja ugyanakkor azt, hogy Csuporos miért nyilatkozott mégis tanulmányaival kapcsolatban a fent említett módon? Talán nem járunk messze az igazságtól, ha anélkül, hogy megítélni akarnánk, azt feltételezzük, hogy az idős, majdnem 80 éves, tekintélynek örvendő lelképásztor szégyellte bevallani, hogy nincs felsőfokú teológiai végzettsége.

Ezután a kitérő után lássuk további pályáját! Nagyvázsönyban 1783-ig szolgált, akkor a királyszentistvániak meghívását elfogadva gyülekezetet váltott.¹² Még 1816 tavaszán is ott szolgált, de márciustól már Berecki József személyében káplánt kellett mellé állítani.¹³ Nem sokkal később meg is halt, április 27-én temették.¹⁴

⁹ Lásd a 2. sz. dokumentumot!

¹⁰ Az 1770-es évekből fennmaradt jegyzőkönyvek a jelenlévők felsorolása után általában rögtön a felszenteltek neveit közölték. A Csuporos felszentelését közvetlenül megelőző gyűlésen 1776 júniusában a komáromi egyházmegyéből 4, a barsiból és a tataiból 2–2 lelkészt szenteltek, akik esperesük által „*státuáltattak, kiknek Testimoniamaik examináltván, Halgatóik és életek, Tudományok, Társalkodások felől jó bizonyosságot tévén az Úr szolgálattában meg-erősítetttek.*” A felszentelését követő, 1777 júniusában tartott gyűlésen „*consecráltattak, Papi Szent Hivatalokban meg-erősítetttek tipteletes Kármán János Diós-Jenei, Miklós Dávid Alsó-Órsi, Szecsodý János Kis-Kefi Predikátor Uraimék, ki is a' magok Seniori és az Ekklesiáknak Követei által Commendáltattak.*” DREL I. 1. a. 2. 433–434, 435–436. Ha a szentelés egyházkerületi gyűlésen lett volna, a résztvevők kérték volna a teológiai végzettségről szóló bizonyosságleveleket is.

¹¹ Torkos Jakab püspök 1779. január 21-én állította ki Almási Ádám rátóti lelkész papi diplomáját. DREL I. 24. f. 6. Almási – Csuporossal ellentétben – adatokkal igazolhatóan nemcsak a debreceni kollégiumot végezte, hanem 1776-ban a baseli egyetemen is járt. THURY 1908. 273. VERZÁR 1931. 322. RÉVÉSZ 1861. 242. HEGYI 2003. 61.

¹² TtREL I. 8. d. 8. Királyszentistván. 5, 10–11, 12.

¹³ DREL II. 217. b. 1816. 12.

¹⁴ TtREL I. 8. d. 8. Királyszentistván. 11. Életpályájára nézve még egyéb források: DREL I. 1. u. Királyszentistván 3. DREL II. 217. a. Kivonat. 110 (1782-ben már Szentistvánon volt lelkész!). DREL II. 217. b. 1814. 16. DREL III. 242. g. 1. TÓTH 1927. 32. TtREL I. 8. d. 6. Balatonszőlős. 16. d. 7. Hajmáskér. 7. d. 8.

Családi kapcsolatairól annyit sikerült kideríteni, hogy felesége Téglási Sára volt. Házasságukból legalább hat gyermek született. Éva 1758-ban, Sára valószínűleg valamikor az 1760-as években, Zsuzsanna alighanem az 1770-es évek elején, János 1776-ban, Erzsébet 1780-ban, József 1781-ben. Közülük József 6 éves korában meghalt, Sára 1784-ben Tamassa Ferenc tótvázsonyi lelkészhez, Zsuzsanna 1793-ban Tustyán József nemesifjúhoz ment feleségül, Erzsébetnek Szentgyörgyi István, Évának Kiss Ferenc királyszentistváni rektor volt a férje. Éva 1802-ben halt meg, 44 éves korában.¹⁵

2. Kelemen László

Születésének helyét és dátumát nem ismerjük. Középiskolai tanulmányait Miskolcon végezte, 1775-ben írta alá a sárospataki kollégium törvényeit. 1784-ben a tarcali iskolába ment rektorkodni, majd 1786-ban kapott addigi tanulmányairól bizonyáglevelet.¹⁶ Lelkészévé az előd, Molnár Mihály halála¹⁷ után hívta meg a kamocsai gyülekezet, szolgálatát 1787 végén kezdte.¹⁸ Az 1788. május 27-én tartott egyházkerületi közgyűlésen szentelték lelkésszé tíz társával együtt.¹⁹ 53 esztendeig, egészen 1840 őszén bekövetkezett haláláig²⁰ Kamocsán szolgált.

Az egyházmegyei közgyűlési és egyházlátogatási jegyzőkönyvek bejegyzései alapján megállapítható, hogy Kelemen hosszú szolgálata alatt két jelentősebb építkezés történt. Az iskolaépület újjáépítésének tervezési fázisa 1825-ben indult, és bár volt némi vita a lelkész és a gyülekezet között amiatt, hogy az új iskolaépületet a parókia telkének legvégén akarták felhúzni, a régi épület helyét azonban a prédikatori telekhez csatolták, és az iskola megközelítését keskeny, kerítéssel határolt „sikátor” létesítésével tették lehetővé, így a terv 1827–1829 között meg is valósulhatott.²¹ 1828 novemberében az egyházlátogatási jegyzőkönyv ezt írta az iskoláról: „A’ tsinos, tágas és világos, és akármelly Ekklé’siában is építés mustrájául szolgálható Oskola közel van az ő tökéletes elkészüléséhez, úgy hogy abba a’ gyermekek még a télen által

Magyarbarnag. 8. d. 9. Nagyvázsony. 2, 3. d. 11. Vilonya. 8.

¹⁵ TtREL I. 8. d. 8. Királyszentistván. 10–11. TtREL I. 8. d. 9. Nagyvázsony. 8.

¹⁶ HÖRCSIK 1998. 307. A bizonyáglevél: a 3. sz. dokumentum.

¹⁷ 1787. X. 31-én temették. TtREL I. 8. d. 7. Kamocsa. II. 11–12.

¹⁸ 1787. XII. 2-án. Uo.

¹⁹ DREL I. 1. a. 2. 508. DREKK O. 394f. 17. KRÁNITZ 2012. 83.

²⁰ 1840. IX. 26. TtREL I. 8. d. 7. Kamocsa. II. 17.

²¹ DREL II. 259. a. 1825. 11. 1826. 16. 1829. 9–10.

szállíttatnak.”²² 1831 januárjára a sikátor is elkészült.²³ A parókia telkének csökkenése miatti prédikatori panaszok végleg 1838-ban orvoslódtek, amikor megvették és elbontották a szomszéd házat, az addig ott lakóknak pedig máshol vettek házat.²⁴

A másik építkezés a templomot érintette. A színreformátus község lélekszáma lassú, folyamatos emelkedésben volt,²⁵ ami nyilvánvalóan gyülekezetének létszámában is visszatükröződött. Lassan a templom is kicsinek bizonyult. Kibővítésének 1836-ban álltak neki, mely így mintegy 1/3 résszel lett nagyobb. Ezügyben teljes volt a lelkész és a gyülekezet előljárói közötti egyezés. 1837-ben már meg is történt a felújított istenháza felszentelése.²⁶

A díjlevéllel kapcsolatban viszont sorozatosak voltak a viták. 1807-ben Kelemen kérvényt intézett az egyházkerülethez, hogy végre rögzítsék addig meghatározatlan fizetését.²⁷ Az 1808-as közgyűlésen az a döntés született, hogy a prédikatori fizetés összességében nem lehet kevesebb 150 pozsonyi mérő búzánál.²⁸ Ez azonban alighanem csak ábránd maradt. 1817-ben a gyülekezet, szegénységére hivatkozva kérte a gabona- és nádfizetés lejjebb szállítását. Az egyházmegye egy vegyes bizottságot küldött ki, mely megegyezést munkált ki a felek között. Ennek értelmében ezután egy pár már nem másfél, csak 1 véka búzát fog adni, s mivel így a 150 pozsonyi mérőnyi búza nem fog kijönni, a különbözetet készpénzben, 100 váltóforinttal egyenlítik ki.²⁹ Továbbra is nagy elmaradások lehettek, mert Kelemen 1839 júniusában az egyházkerületen panaszt tett amiatt, hogy fizetése csorbát szenved. Az egyházkerület az ügyet visszautalta az egyházmegyéhez, mint elsőfokú bírósághoz.³⁰ Az 1840. januári egyházlátogatáskor a lelkész azt a javaslatot tette, hogy a gyülekezet a 100 váltóforint helyett 60 forintot fizessen ezüstben. Az egy-

²² DREL II. 259. b. 1828/29. 2.

²³ Uo. 1829/30. 20. 1830/31. 19.

²⁴ Uo. 1838. 17.

²⁵ 1828-ban 1047, 1831-ben 1031, 1834 januárjában 1029, novemberében 1055, 1835-ben 1119, 1836-ban 1137, 1837-ben 1238, 1838-ban 1268, 1840-ben 1274 lélek lakta. DREL II. 259. b. 1828/29. 1. 1830/31. 19. 1833/34. 29. 1834/35. 2. 1835/36. 1. 1836. 3-4. 1837. 6. 1838. 17. 1839/40. 26. Az 1831-es kolerajárvány miatti lélekszám-visszaeséstől eltekintve tehát folyamatos a növekedés. Hogy a falu majd minden ekkori lakosa református volt, azt többek között az 1829-es egyházmegyei közgyűlés végén található lélekszám-kimutatás is bizonyítja, ahol Kamocsa esetében a helység és a gyülekezet rubrikájában egyaránt 1047-1047 lélek szerepel. DREL II. 259. a. 1829. 26-27. Emellett: „Egy Catholicus sem lévén a' Helységbe a' Decretalis Innepek ki hirdettetni nem szoktak.” DREL II. 259. b. 1830/31. 19.

²⁶ Uo. 1836. 3-4. 1837. 6.

²⁷ DREL I. 1. a. 3. 163.

²⁸ Uo. 174.

²⁹ DREL II. 259. a. 1817. 15. 1818. 20-23.

³⁰ DREL I. 1. a. 6. 250.

házmegye végül felszólította a kamocsaiakat a hiányzó gabona behajtására, a pénzbeli változtatást viszont nem hagyta jóvá, mert ez a szerződést károsan befolyásolhatja, hisz remélni lehet, hogy a 100 forintot előbb-utóbb ezüstben fogják fizetni.³¹ A probléma tehát Kelemen lelkészsége idején nem oldódott meg.

A gyülekezettel való kapcsolata tehát meglehetősen hullámzó lehetett. Az 1810-es és 1820-as években háromszor is próbálkozott gyülekezetet váltani,³² azonban ez nem járt sikerrel. Később, úgy látszik, megbékélt szolgálati helyével, mert több ilyen próbálkozásáról már nem tudunk. Ahogy az évek múlásával lassan megöregedett, többször is kért káplánt maga mellé. Az első két esetben inkább még az feltételezhető, hogy lelkészjelölt fiait pályakezdését próbálta egyengetni: 1815-ben Mihályt, 1831-ben pedig Lászlót szeretne volna Kamocsára exmittáltatni. Mihály kibocsátását az egyházmegye pont azzal utasította el, hogy apja még nem szorul rá helyettesre,³³ 16 évvel később azonban kérését teljesítették, részint öregedésével és lábfejével, részint azzal indokolva, hogy a fiatal Lászlónak is jót tesz, ha apja adja át neki gazdag lelképásztori tapasztalatait.³⁴ 1835-től kezdve folyamatosan voltak káplánjai.³⁵

Kora előrehaladtát egyházlátogató elöljárói másban is érzékelték. Bár dicsérték az anyakönyvek és a presbiteri jegyzőkönyvek vezetését, de többször tettek észrevételeket a számadásokkal kapcsolatban, különösen azért, mert nehezen vette át a „parancsolt normákat”.³⁶

Mindazonáltal tisztelték és becsülték magas korát és lelképásztori tapasztalatait. Ennek jele, hogy miután 1838. január 16-án 51. hivatali és házaseve alkalmából a királyhoz folyamodott „*valamely ötet megkülömböztető érdemjelért*”,³⁷ a helytartótanács és Komárom vármegye felkérésére egyházmegyei bizottság szállt ki Kamocsára érdemei felmérése érdekében,³⁸ és 10 pontban

³¹ DREL II. 259. b. 1839/40. 26. DREL II. 259. a. 1840. 23.

³² 1816 novemberében 7 társával együtt a negyedi, 1817-ben 3 másik jelölttel együtt a farkasdi, 1826-ban pedig tizenegyedmagával a madari gyülekezet meghívását szeretne volna elnyerni. DREL II. 259. a. 1816. 21. 1817. 10. 1826. 10.

³³ Uo. 1815. 6.

³⁴ Uo. 1831. 17–18.

³⁵ 1835–1836 között Sallós József, 1836-ban Szobonya József nyugdíjas lelkész, 1837–1838 között Borza József, 1839–1840 között Molnár János. Uo. 1836. 7. 1840. 2, 12. DREL II. 259. b. 1836. 3–4. 1837. 6. 1838. 17. TtREL I. 8. d. 7. Kamocsa. II. 23.

³⁶ Pl. DREL II. 259. a. 1827. 17–18. 1828-ban az agentiale bevételeit csak papírosokon vezette. Ezzel kapcsolatban jegyzik meg: „*Ez a' rendhez nem szokott öreg az ő üres képzelődésében maga előtt Böltsnek 's hogy a' nálánál Ifjabbaktól igazgattasson, szégyenleni láttatik.*” DREL II. 259. b. 1827/28. 27–28.

³⁷ A folyamodvány másolata: DREL I. 1. b. ad 119/1939. 1. sz.

³⁸ A bizottság kiküldését elrendelő levél és a jelentés kísérlőlevele: Uo. 2–3. sz.

összegzett megállapításait – melyek között a kolerajárvány idején kifejtett tevékenységét is említik – az egyházmegyei főgondnok útján terjesztették a megfelelő királyi kormányhivatalok elé. A felterjesztést az egyházmegyei közgyűlésen is felolvasták, és érdemei méltatása mellett tiszteletbeli egyházmegyei tanácsossá választották az időközben 82. életévébe lépett idős lelkipásztort.³⁹ Végül az ügy az egyházkerület elé került, ahol, miután a király Kelemen „*egy aranyérdempénzel*” megjutalmazta, 1840-ben a közgyűlés is elismerését fejezte ki a szuperintendencia legidősebb lelkipásztorának.⁴⁰ A kamocsai halotti anyakönyv bejegyzése szerint a szalagos (polgári) közép arany érdempénzt kapta.⁴¹

Ami családi viszonyait illeti, Kelemen László házastársa a nemes Laki Mária, kamocsai elődje, Molnár Mihály lelkész özvegye volt, akit 1788-ban vett feleségül.⁴² Mária 5 évvel élte túl férjét, 1845 decemberében, 83 éves korában halt meg.⁴³ Házasságukból legalább hat gyermek született: Mihály 1789-ben, Károly 1791-ben, Mária 1793-ban, János 1799-ben, László 1802-ben és Klára 1806-ban.⁴⁴ Közülük Sára 1811-ben, 10 évesen meghalt, Klára 1825-ben, 18 évesen feleségül ment a 21 esztendőes nemesócsai Nagy Zsigmond nemeshez, Mária 1831-ben 37 évesen az Aranyoson lakó 20 éves özvegy Csepi István nemeshez, János pedig 1837-ben, 36 évesen feleségül vette az Apácaskállason lakó néhai Zsemlye Gergely nemes lányát, a 19 éves Lídiát.⁴⁵

Külön emlékezünk meg Mihály és László fiairól, akik lelkészek lettek.

Kelemen Mihály felsőbb tanulmányait Losoncon kezdte, majd Pozsonyban folytatta, 1807-ben a debreceni kollégiumban írta alá a törvényeket. Ezután három évig Törökszentmiklóson rektorkodott, majd Bécsben tanult. 1815–1817 között a komáromi gimnázium rektorhelyettese volt. 1816-ban jelölték lelkésznek, 1817-ben szentelték. 1817–1824 között Csallóköz aranyoson, 1824–1872 között pedig Búcsón szolgált megválasztott lelkészként. Emellett 1845-től

³⁹ „...a’ mint közönséges hírlapok után tudjuk, már egy középrendű polgári érdemjel vagy közép nagyságú arany érdempénz /:medaille:/ meg van igérve, sőt már útban van...” DREL II. 259. a. 1839. 11.

⁴⁰ DREL I. 1. a. 6. 250.

⁴¹ TtREL I. 8. d. 7. Kamocsa. II. 17. Személyére vonatkozó egyéb adatok: DREL II. 259. a. 1816. 9. 1817. 12. 1818. 11. 1828. 18. 1839. 15. 1842. 17. DREL II. 259. b. 1831/32. 2. 1832/33. 15. TtREL I. 8. d. 6. Búcs. IV. 40. d. 9. Negyed. 25, 34, 138. Nemesócsa. II. 2, 3. d. 11. Vágfarkasd. II. 8, 11, 13. Zsigárd. 3. TÓTH 1820. 15. TÓTH 1833. 43.

⁴² 1788. I. 17. Apja a nemesócsai Laki István nemes volt. Uo. 12, 15.

⁴³ 1845. XII. 12. TtREL I. 8. d. 6. Búcs. II. 19.

⁴⁴ Mihály 1789. X. 22-én született, 26-án keresztelték; Károly 1791. X. 5-én született, 10-én keresztelték; Mária 1793. VIII. 20-án született, 26-án keresztelték; János 1799. I. 1-én született, 7-én keresztelték; László keresztelése 1802. VII. 14-én, Kláráé 1806. III. 31-én volt. TtREL I. 8. d. 7. Kamocsa. II. 12–13.

⁴⁵ TtREL I. 8. d. 7. Kamocsa. II. 16–17. d. 9. Nemesócsa. II. 5.

egyházkerületi és egyházmegyei tanácsbírói, valamint egyházmegyei pénztárosi tisztséget is viselt. 1872. április 4-én halt meg. Felesége Szabó Ágnes, majd Szabó Terézia, végül Hegedűs Erzsébet volt.⁴⁶

Az ifjabbik Kelemen László tanulmányait szülőfalujában, Kamocsán kezdte, majd Komáromban és Pozsonyban folytatta. Közben 1816-ban a komáromi gimnázium rektorhelyettese volt. 1821-ben írta alá a pápai kollégium törvényeit. 1826–1828 között Mocsán rektorkodott. 1830-ban jelölték lelkésznek. Mint már korábban szóba került, 1831-ben apja kérésére Kamocsára ment káplánnak, majd 1831–1832 között Martoson adminisztrátorként működött. 1832-ben választották meg és szentelték fel megyercsi lelkésznek. Ott 1863-ig szolgált, amikor is a szapiak hívták meg. Szapon 1885. július 4-én bekövetkezett haláláig lelkészkedett. Felesége Baranyai Julianna, majd Czina Zsófia volt.⁴⁷

3. Fábíán József

A tudós folyóiratszerkesztő, könyvkiadó és tudományos ismeretterjesztői tevékenységet is folytató prédikátor személye és munkássága legalábbis Veszprém megyei berkekben közismert és köztudott.

Fábíán József 1761-ben született Alsóörsön kismemesi családból. Tanulmányait a helyi református népiskolában kezdte, majd a debreceni kollégiumban folytatta, ahol 1779-ben kezdte a teológiát, 1789-ben pedig a kollégium széniora lett. 1790–1793 között svájci akadémiákon tanult tovább: Zürichben 1790–1791 között be is iratkozott,⁴⁸ de önéletrajza szerint Bernben is megfordult.⁴⁹ 1793-ban a Tolna vármegyei Nagyszokoly gyülekezetébe hívták, de ő

⁴⁶ DREL I. 1. a. 4. 73, 160, 561. DREL I. 1. a. 5. 288, 293, 320. DREL I. 1. a. 7. 227, 411, 450. DREL II. 70. a. 1843. 1. DREL II. 259. a. 1816. 6. 1817. 2, 9, 16, 17. 1824. 16, 19. 1829. 26. 1833. 3. 1836. 1, 7. 1837. 1, 2. DREL II. 259. b. 1829/30. 30. 1830/31. 27. 1831/32. 11. 1833/34. 20. 1834/35. 9. 1835/36. 8. 1836. 9. 1837. 1. 1838. 23. 1839/40. 21. 1840/41. 23. 1841/42. 7. 1842/43. 15. 1844. 8. 1845/46. 16. 1847/48. 22. DREKK O. 394t. 20. TtREL I. 8. d. 6. Bátorkeszi. I. 9, 10, 13, 14, 20. Búcs. I. 1. II. 5, 8, 10, 19-24, 25, 33. Csallóközarányos. 1, 17-18, 19. Csep. II. 3, 4. IV. 40-41. d. 7. Dunamocs. 7, 32. Ekecs. 8. Hetény. 11. Kamocsa. II. 19, 21. d. 8. Kisújfalu. II. 24, 31. Komáromszentpéter. 4, 7, 19. Marcellháza. 5. Mocs. 7. d. 9. Nagymad. 15. d. 10. Perbete. 6, 7. Révkomárom. 15. d. 11. Vágfarkasd. II. 10, 11. Zsigárd. 4. TÓTH 1820. 14. TÓTH 1833. 16, 43. KRÁNITZ 2013. 84. SZABADI 2013. 910.

⁴⁷ DREL I. 1. a. 5. 183, 288. DREL II. 70. b. 1826. 18. 1827. 10. 1828. 13. DREL II. 259. a. 1816. 1, 6. 1817. 8. 1823. 33. 1824. 20. 1831. 17, 18, 45. 1832. 7. 1833. 3. 1835. 32. 1839. 26. 1840. 8. DREL II. 259. b. 1831/32. 1. 1832/33. 13. 1834/35. 1. 1835/36. 16. 1836. 21. 1837. 18. 1838. 27. 1839/40. 17. 1841/42. 19. 1842/43. 13. 1847/48. 13. DREKK O. 394t. 65. TtREL I. 8. d. 6. Csallóközarányos. 21. Csilizpatas. 2, 11, 12. Csilizradvány. 8. d. 7. Ekecs. 6. Kamocsa. II. 21. d. 8. Martos. 1, 16. Megyer. 1, 9. d. 9. Nagymegyer. 20. Nemesócsa. II. 5. d. 11. Szap 12 (tévesen: Mihály!). Tany. 6. TÓTH 1833. 44. VÉGH 2001. 116. KÖBLÖS 2006. 818. KRÁNITZ 2012. 116.

⁴⁸ HEGYI 2003. 104 (745. sz.).

⁴⁹ „A Veszprémi Tractus: Senior Tiszteletes Fábíán József. Született Alsó Örsön Szala Vármegyében 1762. (!) 19. Februarii. Tanult hazájában és Debretzenben, hol 1779-ben Deákká lévén lakott tizenegy esz-

inkább a dunántúli egyházkerülethez tartozó Vörösberény meghívását fogadta el,⁵⁰ ahová februárban esperese kirendelte, majd a május 28-i koci egyházkerületi közgyűlésen püspöke fel is szentelte.⁵¹ 1808 elejétől haláláig Tótvázsonyban szolgált. Eközben egyházmegyéje vezetésében is részt kapott: 1800-tól tanácsbíró, majd 1805-től haláláig esperes volt. 1825. január 29-én halt meg.

Ami családi viszonyait illeti, első felesége Somogyi Zsuzsanna volt, akitől hat gyermeke született: Ágnes 1792-ben, ő 1810-ben meghalt; Gábor 1795-ben, Gedeon 1796-ban, Zsuzsanna 1801 körül, ő is meghalt 1810-ben; József 1808-ban, végül Ágnes 1812-ben. A két idősebb fiút taníttatták: Gábor 1821-ben megszerezte az ügyvédi diplomát, több nyelven beszélt, híres író, irodalom-szervező és műfordító lett. Aradon halt meg 1877. december 10-én. Gedeon földmérőnek tanult, 1825-ben, apja halálakor Sümegen élt.

1815-ben meghalt Somogyi Zsuzsanna. József ekkor hamarosan újra meg-nősült, és Medgyesi Zsuzsannát vette feleségül, akitől három gyermeke született: Terézia 1816-ban, Zsuzsanna 1821-ben és Dénes 1823-ban. Legkisebb fia születése után két évvel azonban váratlanul szélütés érte, és halálával népes családja gondviselő nélkül maradt.

Ami tudományos munkásságát illeti, a vörösberényi paplakban külföldi természettudományos munkáit olvasgatva fizikai-kémiai laboratóriumot rendezett be, és különféle kísérleteket végzett a borkészítéssel, a kenyérsütéssel, az elektromossággal és a légköri jelenségekkel kapcsolatban. 1805-től Veszprémben elindította a Prédikatori Tárház kiadását, mely az első hazai magyar nyelvű protestáns egyházi folyóirat volt. Tótvázsonyi éve alatt szorgalmazta

tendőkig. A' kisebb gyermekek Tanítója, 'Sidónyelyben Praeses, végre 1790-ben Senior vala, melesleg tanított sokakat Frantzia nyelvre is. Tigurumban és Bernában töltött két esztendőket..." FÁBIÁN-LÁTZAI 1808. 173. A berni akadémiára az 1790-es évtized elején beiratkozott magyar diákok között neve nem szerepel. HEGYI 2003. 78. Tigurum Szinnyeinél már Genfre lett fordítva, ezt a tévedést Zoványi és Hudi is átvette. SZINNYEI 1891–1914. III. 25. ZOVÁNYI 1977. 186. HUDI 2002a. 11.

⁵⁰ Ismét Fábían saját fogalmazású életrajzát idézzük: „1793ban hívatata vólt a' Nagy Szokoli Ekklesiában, de ezt elbocsátván lett Veres Berényi Prédikátorrá, 1800ban Tractuális Assessorrá, 1805ban (!) Seniorrá. ...” FÁBIÁN-LÁTZAI 1808. 173. Ebbe az is belefér, hogy csak hívták Nagyszokolyba, de a meghívást nem fogadta el. Ezt Szinnyei így értelmezte: „1793-ban haza érkezvén kevés ideig a nagy-szokoli ekkleziában hivataloskodott, onnét a veresberényi gyülekezet meghívását fogadta el...”. SZINNYEI 1891–1914. III. 25. Mindez Zoványinál egy hibás adattal torzult: „Hazájába visszatérvén 1793-ban nagyszokolyi, már 1795 végére vörösberényi, majd tótvázsonyi lelkész lett.” ZOVÁNYI 1977. 186. Ezt Hudi is átvette. HUDI 2002a. 11. Nagyszokolyban 1793-ban valóban lelkésváltás volt, de Fábían neve nem szerepel az ottani lelkésznevsorban. Kiss Ferenc 1768 márciusától 1793-g szolgált, őt 1793. március 23-án Vécei József követte. PAPP 1992. 138. Ekkor Fábían már több, mint egy hónapja Vörösberénybe lett kibocsátva! Lásd a következő jegyzetet!

⁵¹ Az exmissionálist közöljük a források között (2. sz. dokumentum). Papi diplomáját levéltárunk őrzi. DREL I. 24. f. 9a. Felszenteléséről hírt ad: DREL I. 1. a. 2. 535.

a tehénhimlő-oltás terjesztését, a népoktatás színvonalának emelését, megszervezte az egyházmegyei olvasókört. 1818-ban kiadta a Lelkipásztori Tárház egy évfolyamát, mely a Prédikátori Tárház folytatásaként a második magyar nyelvű protestáns egyházi folyóiratnak számít. A periodikákon kívül összesen hat műve jelent meg nyomtatásban, ezek között két tankönyv a saját munkája, egy szőlőműveléssel, egy borászattal, egy mezőgazdasággal és egy táplálkozással kapcsolatos kötet pedig fordítás. Kéziratban fennmaradt még két tankönyv-tervezete, sok prédikációját és egyéb kisebb írásait pedig a két Tárház közölte.⁵² Életpályáját és tudományos munkásságát részletesen ismerteti a Hudi József kollégám által 2002-ben írt és szerkesztett Fábrián-életrajzi emlékkönyv.⁵³

4. Mándi Márton Gábor

Végül negyedikként emlékezzünk meg egy legalábbis Vespém vármegyei körben szintén közismert papi személyiségről!

Márton Gábor 1776. február 16-án született Balatonhenyén, ahol apja, id. Mándi Márton István akkor már harmadik éve szolgált gyülekezeti lelkipásztorként.⁵⁴ 16 évvel idősebb bátyja, ifj. Mándi Márton István ekkor éppen a

⁵² HUDI 2002a. 7–36, 138. SZINNYEI 1891–1914. III. 25–26. ZOVÁNYI 1977. 186.

⁵³ Adattárunkban Fábrián Józsefre a következő adatok találhatóak: DREL I. 1. a. 2. 535, 596, 730. DREL I. 1. a. 3. 36, 39, 79, 80, 87, 107, 108, 128, 165, 168, 176, 177, 181, 185, 190, 204, 211, 213, 216, 219, 220, 221, 227, 229, 244, 248, 258, 261, 277, 290, 291, 293, 296, 321, 322, 325, 343, 380, 394, 395, 396, 401, 406, 409, 410, 416, 431. DREL I. 1. a. 4. 1, 2, 11, 13, 16, 17, 21, 60, 65, 70, 74, 105, 106, 116, 124, 138, 163, 164, 169, 173, 213, 225, 228, 232, 250, 275, 291, 294, 307, 375, 465, 505, 509, 520, 543, 562. DREL I. 1. a. 5. 18, 65, 170, 264, 269, 309, 344. DREL I. 1. a. 6. 29, 54, 74, 76, 134, 138, 139, 192, 193, 245, 277, 362. DREL I. 1. a. 7. 55, 169, 170, 198, 277, 284, 358, 362, 424, 470, 570. DREL I. 1. u. Alsóörs. 13. Vörösbény. I. 8. Tótvázsony. 14. DREL II. 35. a. 2. 76. DREL II. 70. a. 1. 168, 225. DREL II. 70. a. 4. 23. DREL II. 138. a. 2. 200, 250, 326. DREL II. 217. a. Kivonat. 1, 10, 25, 26, 29, 30, 98, 108, 119, 128, 129, 132, 133. DREL II. 217. a. 3. 18, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 69, 70, 72, 76, 77, 78, 79, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 94, 95, 98, 99, 100, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 114, 115, 116, 121, 122, 124, 125, 142, 146, 160, 161, 162, 166, 172, 218, 228. DREL II. 217. a. 4. 306, 307, 345. DREL II. 217. a. 5. 24. DREL II. 217. b. 1814, 1815, 39, 1816, 39, 1817, 38, 1818, 38, 1819, 37, 1820, 20, 1821, 24, 1823, 37, 1824, 34. DREL III. 223. e. 3. 60. DREL III. 239. b. 1. 91. DREL III. 252. a. 2. 32, 72–116, 238–250, 306–322, 428, 435. DREKK O. 394t. 41, 45. DREKK O. 580. 40. TtREL I. 8. d. 6. Alsóörs. 5. Balatonfüred. II. 19. Balatonszőlős. 4, 6. Csór. 10. d. 7. Ete. IV. 1. Gyulafirátót. II. 33 (János!). d. 8. Kádárta. II. 24. Királyszentistván. 11. Köveskál. 8, 26. Litér. 2. d. 9. Nemesvámos. 16. Öcs. II. 3. Ősi. 6. d. 11. Szentgál. II. 9, 37. Tótvázsony. 2, 22, 38. Várpalota. 49. Veszprém. 6, 65. Vörösbény. 2. TÓTH 1820. 2, 26, 28, 38. THURY 1893. 84. HÉJAS 1895. 82. THURY 1908. 347, 428. TEMESVÁRY 1966. 43. KREDICS-LICHTNECKERT 1995. 378–381 (Vörösbényben született!). LICHTNECKERT 1996. 297–302, 687–690. HUSZÁR 2009. 64, 81, 84, 86, 234.

⁵⁴ Idősebb Mándi Márton István 1751-ben írta alá a debreceni kollégium törvényeit. 1757–1758 között Peremartonban rektorkodott, majd 1758–1769 között Iszkaszentgyörgyön, 1769–1770 között Pécselyen, 1770–1774 között Felsőörsön, 1774–1777 (1783?) között Henyén, 1783–1789 között Nagyvázsonyban szolgált lelkészként. 1789-ben erőtlensége miatt lemondott hivataláról, és még ebben az évben meg is halt. Felesége Gombos Judit volt. DREL II. 217. a. 3. 14. DREL II. 217. a. Kivonat. 63. DREL II. 217. b. 1. 10. DREL II. 217. c. 1. 5. DREL III. 218. b. 1. 148. DREL III. 223. a. 1. 38, 39, 42, 69, 70. DREL III. 223. e. 3. 76, 77. DREL III. 239. b.

kecskeméti kollégiumban tanult, később, 1790 és 1831 között a pápai kollégium híres professzoraként működött.⁵⁵

Gábor tanulmányait a köveskáli elemi iskolában kezdte, majd a nagyvázsonyiban folytatta, mert apja 1783-tól már az ottani gyülekezetben szolgált. Ezután a hajdúnánási iskolába került, ahol vélhetőleg éppen ekkor, 1786 és 1789 között bátyja volt a rektor. Következő képzési helye Késmárk volt, ahol nyilván a német nyelv tanulása végett ment. Az 1815-ös egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvasható rövid életrajza⁵⁶ szerint Debrecenben is tanult, de a kollégiumi törvények aláírói között neve nem szerepel, ezért itt még alighanem gimnáziumi osztály(oka)t járt.⁵⁷ 1791-től a pápai kollégiumban kezdte a filozófia, 1794-től a teológia tanulását. 1796-ban ellenőri tisztséget töltött be, az 1798/99-es tanévben a logikusok és rétorok osztálytanítója volt.⁵⁸

1799-ben a belső-somogyi egyházmegyében lévő kisasszondi gyülekezet választotta meg prédikátorává. Még ebben az évben kibocsátották, és fel is szentelték.⁵⁹ 1801-ben meghívást kapott a csurgói gimnázium másodprofesz-

1. 23, 46, 48, 50, 65–68, 75, 78, 85, 109, 134, 343, 459. DREL III. 241. a. 1. ker. 34, 37, 40, 41, 44. ház. 2. DREL III. 242. g. 1. DREL III. 246. c. 2. TtREL I. 8. d. 6. Balatonhenye. I. 1. II. 4. d. 7. Felsőörs. I. 2. II. 11. Iszkaszentgyörgy. 2–3 (hibásan írja, hogy innen Felsőörsre ment). d. 8. Köveskál. 6, 9, 18, 27. d. 9. Nagyvázsony. 2, 3, 9–10 (Köveskálról került Nagyvázsonyba!). Nemespécse. 2. TÓTH 1833. 170. THURÝ 1889. 115, 117. THURÝ 1908. 232. VERESS 1992. 132. VÁRADY 2000. 156. NÉMETH–KIS 2001. 172. HUDI 2002b. 447.

⁵⁵ Ifjabb Mándi Márton István, az előbbinek fia, 1760. november 25-én született Iszkaszentgyörgyön. Tanulmányait 1771–1773 között Szentkirályszabadján kezdte, 1774-től Kecskeméten, majd 1778-tól Debrecenben folytatta. 1786-ban a hajdúnánási iskolába ment ki rektornak. 1789-ben a göttingeni egyetemre ment. Hazatérése után, 1790-től egészen 1831-ben bekövetkezett haláláig a pápai kollégium professzoraként működött. 1795–1800 között a pápai egyházmegye és a dunántúli egyházkerület ülnöki, 1807/1808-ban, 1817/1818-ban, 1820/1821-ben, 1823/1824-ben 1826/1827-ben és 1829/1830-ban a kollégium rektori tisztségét is viselte. Felesége Zsoldos Katalin volt. DREL I. 1. a. 2. 552, 561, 562, 565, 583, 586, 595, 596, 600, 623, 696, 710, 720. DREL I. 1. u. Adásztevel. 15. Takácsi. II. 25. Tapolcafő. 11. DREL II. 35. a. 2. 53, 74, 101, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 121, 122, 124, 127, 128, 132, 136, 137, 139, 140, 141, 144, 148, 152, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 171, 173, 274, 328. DREL III. 36. e. 2. 536. DREL III. 223. a. 2. 44, 45, 79, 83. DREL III. 252. a. 2. 69 (Felesége: Zsoldos Zsuzsanna!). DREKK O. 353. 112. DREKK O. 889. 98, 119. TtREL I. 8. d. 6. Balatonhenye. II. 10. Balatonszőlős. 11. d. 7. Felsőörs. II. 26. Iszkaszentgyörgy. 3. d. 8. Litér. 5. d. 9. Nagykeszi. 58. d. 10. Pápa. 198, 204, 205, 208, 211, 212, 213, 214, 217, 219, 220, 221, 226, 228, 229, 231, 233, 235, 236, 239, 242, 246, 264, 274, 294, 297, 299, 300, 317, 320, 323, 335, 352, 356. Révkomárom. 14. TÓTH 1820. 3, 38, 39, 59. TÓTH 1833. 168–211. LISZKAY 1877. 8, 50, 52, 54, 56, 81–82. SZINNYEI 1891–1913. VIII. 730–734. HÉJAS 1895. 82–83, 162. THURÝ 1908. 337, 348. BÓDI 1943. 112–113. BORZSÁK 1955. 193. BODOLAY 1981. 109–114. SZENDREY 1994. 22, 23. ZAJOS 1998. 67. TAR 2004. 119 (736. sz.).

⁵⁶ „Márton Gábor született Henyébenn Szala Vármegyébenn 1776^{dik} esztendőbenn. Tanulását kezdette Köveskálonn, folytatta Nagy Vásonyban, Nánásonn, Késmárkonn, Debretzenbenn és Pápánn, a'hol Logikusok Pretzeptora is vólt. Predikátorrá lett 1799^{ben} Kiss Asszondonn a' Belső Somogyi Társaságban. Onnan a' Csurgói Oskolába hívatott Professornak, ismét Nemes Dédenn lett Predikátorrá. 1809^{ben} azonn Tractustól elbútsúzánn Bétsbe ment. Onnan a' Frantzia háború miatt visszajönni kéntelenítettvénn Kádártai Káplánnnyá, 1810^{ben} Köveskáli Predikátorrá lett, azólta itt szolgál.” DREL II. 217. b. 1815. 25.

⁵⁷ SZABADI 2013.

⁵⁸ KÖBLÖS 2006. 184, 186, 775.

⁵⁹ Kibocsátása 1799. május 21-én történt. DREL II. 138. a. 1. 133. Felszentelésére az 1799. május 28-án Mezőszentgyörgyön tartott egyházkerületi közgyűlés keretében került sor. DREL I. 1. a. 2. 656. DREL II.

szori állására, és ugyanakkor elvállalta a helyi gyülekezet lelkészségét is. A Császári Lósi Pál rektorprofesszorral vívott állandó küzdelmei miatt azonban a harmadik tanév elteltével, 1803-ban távoznia kellett,⁶⁰ és Inkére került lelkésznek. Ott közel két évig szolgált.⁶¹ 1805 márciusában már Nemesdeden találjuk, ahol 1809 februárjáig működött, amikor is lelkészi helyét hátrahagyva Bécsbe ment.⁶² Ekkor kapta a belső-somogyi egyházmegyétől elbocsátó levelét, melyet a források között közlünk.⁶³

Bécsből, mint az 1815-ös egyházlátogatási jegyzőkönyvben szereplő életrajza tudósít, Napóleon hadjárata miatt volt kénytelen hazatérni, s ekkor rövid ideig tartó kádártai káplánkodás után⁶⁴ 1810-ben a köveskáli gyülekezet hívta meg lelkészének.⁶⁵ Ott szolgált 1810. március 11-től egészen 1848. január 1-én bekövetkezett haláláig. Ezalatt a veszprémi egyházmegyében és az egyházkerületben több vezető tisztséget vállalt: 1818-tól egyházmegyei tiszteletbeli ülnök, 1821-től egyházkerületi ülnök, 1825-től egyházmegyei pénztáros, 1830-tól egyházmegyei ülnök, 1831-től aljegyző, 1841-től a veszprémi egyházmegye esperese, egyházkerületi számvevő és könyvvizsgáló volt.⁶⁶ Temetése

138. a. 2. 290. Papi diplomája ugyanaznap kelt. DREL I. 24. f. 10a. DREKK O. 394t. 45. KRÁNITZ 2012. 99. Kisasszondi lelkészsége: TtREL I. 8. d. 8. Kisasszond. 11.

⁶⁰ HÉJAS 1895. 59–60, 61, 62, 168–169. CSIRE 1907. 151–152, 154–155, 242. BÓDI 1943. 86, 87–88, 97, 100–101, 106.

⁶¹ DREL I. 1. u. Inke. 2 (másfél év), 21–22 (1803 júliusától közel két év).

⁶² 1805. március 17-től 1809. február 13-ig szolgált, ekkor „bucsut mondott eddigi hivatalának, Bécsbe ment.” TtREL I. 8. d. 9. Nemesded. 39–40, 104. FÁBIÁN 1906. 34. A belső-somogyi egyházmegyében teljesített szolgálatához még: SZABÓ 1929. 63 (Inkén évszám nélkül), 66, 339. BECK 1935. 33 (Inkén hibásan 1801–1802 között!).

⁶³ Az elbocsátó a belső-somogyi egyházmegye 1809. február 21–23-án kelt Csokonyán tartott közgyűléséből kelt. Ez az általunk közölt 4. sz. dokumentum.

⁶⁴ Alighanem Tarcali József kádártai lelkész 1809. december 17-én bekövetkezett halála után, vagy még előtte kerülhetett oda, egészen Tuba Dániel 1810-es megválasztásáig. TtREL I. 8. d. 8. Kádárta. II. 23–24.

⁶⁵ Lásd az 55. sz. jegyzetet!

⁶⁶ Életének erre a szakaszára, illetve egészére vonatkozó egyéb adatok: DREL I. 1. a. 3. 228, 229, 329. DREL I. 1. a. 4. 203–204, 269, 308, 352, 407, 409, 446, 502, 519, 561. DREL I. 1. a. 5. 42, 85, 134, 145, 171, 181, 207, 235, 277, 287, 320, 353. DREL I. 1. a. 6. 1, 8, 9, 38, 59, 63, 77, 78, 81, 82, 86, 98, 134, 139, 144, 153, 162, 183, 184, 194, 203, 205, 215, 220, 227, 229, 237, 248, 253, 256, 267, 271, 290, 291, 300, 322, 335, 348, 350, 368. DREL I. 1. a. 7. 1, 12, 41, 64, 80, 90, 99, 102, 132, 145, 150, 157, 158, 180, 187, 189, 191, 203, 214, 219, 227, 250–251, 252, 258, 277, 280, 295, 299, 305, 306, 307, 324, 328, 339, 346, 349, 356, 362, 369, 377, 378, 381, 428, 433, 481, 489, 496, 513, 520, 525, 535, 543. DREL II. 35. a. 2. 274. DREL II. 35. a. 3. 114, 220, 234. DREL II. 70. a. 1. 287. DREL II. 70. a. 1839. 12. 1840. 9. 1841. 5. 1842. 5. DREL II. 104. a. 1841. 5. DREL II. 138. a. 3. 17, 18. DREL II. 138. a. 5. 248. DREL II. 138. h. 2. 3. DREL II. 197. a. 2. 113, 338. DREL II. 197. i. 2. 110. DREL II. 217. a. 3. 53, 65, 66, 80, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 103, 104., 106, 107, 111, 113, 116, 118, 119, 122, 122, 131, 134, 135, 139, 141, 142, 144, 148, 153, 155, 156, 157, 159, 163, 165, 170, 170, 172, 176, 179, 191, 197, 203, 215, 216, 217, 222, 226, 228, 228, 230, 232, 233, 239, 240, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 255, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 272, 273, 274, 278, 280, 299, 302, 303, 311, 312, 314, 315. DREL II. 217. a. 4. 1, 3, 8, 10, 17, 32, 33, 34, 36, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 50, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 84, 88, 95, 104, 109, 111, 112, 114, 115, 117, 121, 122, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 164, 171, 182, 183, 185, 186, 198, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 260, 291, 293–294, 298, 302, 303, 311, 322, 323, 326, 327, 338, 340, 342, 344, 345, 350, 352, 353, 355, 373. DREL II. 217. a. 5. 3, 4, 7, 10,

1848. január 5-én volt Köveskálón, a beszédet Simon Imre balatonhenyei lelkész mondta felette.⁶⁷

Ami családi viszonyait illeti, bonyolult kapcsolataiban a gyászbeszéd segít eligazodni.

Első felesége Zsoldos János volt köveskáli lelkész lánya, Zsoldos Ráhel volt, akit Köveskálón vett feleségül 1799-ben.⁶⁸ Ebből a házasságból született Kisasszondon István fiuk 1800-ban.⁶⁹ Ő 1809-ben iratkozott be a pápai kollégiumba, 1816-ban írta alá a törvényeket, 1820-ban Seregélyesen rektorodott.⁷⁰ Köveskáli földbirtokos volt, feleségétől, Bíró Máriától Imre és Gyula nevű fiai születtek.⁷¹

Első felesége halála után Gábor inkei lelkészként 1804-ben Balatonhenyén Bodor Juliannát vette feleségül.⁷² Ő 1805-ben gyerekszülés közben meghalt, de a születendő gyermek, Julianna életben maradt.⁷³ Később Győrfi Péter köveskáli nemeshez ment feleségül, Zsófia, Péter, Dénes és László nevű gyermekei születtek.⁷⁴

Márton Gábor nemesdedi lelkészként harmadszorra Boda János ottani második lelkész-előde özvegyét, Márkus Zsófiát vette feleségül 1805-ben Veszprém-ben.⁷⁵ Ő alighanem négy gyermeket szült. Az első, József még Nemesdeden született 1807-ben.⁷⁶ Ő adatokkal alátámaszthatóan 1819 és 1825 között tanult a pápai kollégiumban.⁷⁷ Veszprém-ben élt, földmérnök volt, feleségétől,

15, 20, 21, 31, 35, 36, 44, 47, 49, 50, 68, 83, 90, 91, 93, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 105, 106, 112, 126, 137, 139, 144, 145, 147, 148, 149, 152, 153, 158, 160, 163, 164, 202, 204, 210, 213, 232, 239, 242, 260, 266, 268, 285, 291, 312, 316, 317, 320, 332, 339, 346, 347, 352. DREL II. 217. a. 6. 1, 8, 9, 15, 16, 27. DREL II. 217. a. Kivonat. 6, 10, 11, 13, 14, 15, 39, 40, 48, 55, 65, 68, 79, 83, 92, 98, 106, 122., 123, 124. DREL II. 217. b. 1814. 9. 1816. 25. 1817. 24. 1818. 31. 1819. 20. 1820. 26. 1821. 29. 1823. 20. 1824. 25. 1825. 28. 1826. 22. 1827. 25. 1828. 16. 1829. 16. 1830. 18. 1831. 16. 1832. 20. 1833. 26. 1834. 15. 1835. 20. 1836. 17. 1837. 20. 1838. 20. 1839. 26. 1840. 20. 1841. 6. 1842. 10. 1843. 11. 1844. 6. 1845. 8. 1846. 11. 1847. 6. DREL III. 223. a. 2. 13, 90, 181, 195, 345. DREL III. 239. b. 1. 98, 136–304, 349, 362–403, 464. DREL III. 239. b. 2. 1–33, 176–181, 233, 235. DREL III. 252. a. 2. 80, 106. DREL III. 241. a. 1. ker. 118, 121, 127. esk. 41, 47, 53. TtREL I. 8. d. 6. Balatonhenye. II. 12, 14. d. 8. Köveskál. 1, 20, 21. d. 9. Monoszló. 10, 12. d. 11. Szentantalfa. 4, 12. Zánka. 2, 8. TÓTH 1820. 27. TÓTH 1833. 16, 29, 31, 181. HUSZÁR 2009. 234.

⁶⁷ A beszéd kéziratban fennmaradt levéltárunkban a DREL III. 239. h. jelzet alatt. A benne a 10. oldalon található, Márton Gábor életútjára vonatkozó adatai meglehetősen pontatlanok!

⁶⁸ 1799. VII. 3. TtREL I. 8. d. 8. Köveskál. 6.

⁶⁹ 1800. V. 11-én, keresztelték 18-án. TtREL I. 8. d. 8. Kisasszond. 11.

⁷⁰ KÖBLÖS 2006. 462, 805, 982, 987, 989, 991, 1002.

⁷¹ DREL III. 239. h. 10.

⁷² TtREL I. 8. d. 6. Balatonhenye. II. 10.

⁷³ 1805. október 22-én halt meg Bodor Julianna, Márton Juliannát 25-én keresztelték. TtREL I. 8. d. 9. Nemesded. Pótadatok. 39.

⁷⁴ Az esküvő: 1821. I. 23. TtREL I. 8. d. 8. Köveskál. 10. A gyerekek: DREL III. 239. h. 11.

⁷⁵ A napi dátum hiányzik. TtREL I. 8. d. 11. Veszprém. 43.

⁷⁶ 1807. VIII. 21. TtREL I. 8. d. 9. Nemesded. Pótadatok. 39.

⁷⁷ KÖBLÖS 2006. 819, 1000, 1007.

Zámbó Juliannától két gyermeke született: Hermina és Elek.⁷⁸ A második gyermek János lehetett, aki valamikor 1808 és 1800 között született, csak közvetett adataink vannak rá: 1818-ban iratkozott be a pápai kollégiumba, még fiatal korában meghalhatott.⁷⁹ Harmadiknak Gábor született 1811-ben Köveskálon,⁸⁰ pápai tanulmányairól 1823–1833 közöttől vannak adataink.⁸¹ Orvos lett, 1841-ben Bécsben meg is jelent egy gyógyászati értekezése.⁸² Apja halálakor valószínűleg már nem élt, mert a gyászbeszéd nem említi. Végül a negyedik gyermek az 1815-ben született Zsófia volt,⁸³ aki 1835-ben Győrfi Pál köveskáli nemeshez ment feleségül.⁸⁴ Ebből a házasságból Dániel és Móric nevű fiúk születtek.⁸⁵

A harmadik feleség, Márkus Zsófia is meghalt 1827-ben.⁸⁶ Gábor még abban az évben negyedszer is megnősült, és Bíró János özvegyét, Vas Máriát vette feleségül.⁸⁷ Az asszonynak már voltak felnőtt gyermekei, ebből a házasságból gyermek már nem született.⁸⁸ Férje 1848. Újév napján bekövetkezett halála után már nem sokáig élt: 1849 szeptemberében, 72 éves korában ő is követte férjét a sírba.⁸⁹

Ami Márton Gábor hosszas egyházkormányzati tevékenysége mellett végzett irodalmi munkásságát illeti, négy nyomtatásban megjelent művéről tudunk. Egy prédikációt, egy halotti beszédet és egy méhészeti szakkönyvet adott ki,⁹⁰ emellett Zoványi szerint még csurgói másodprofesszor korában megjelentetett egy kis kátét vagy valami hasonló munkát, amit azonban a helytartótanács elkoboztatott, így egyetlen példánya sem maradt fenn.⁹¹ Mé-

⁷⁸ DREL III. 239. h. 11.

⁷⁹ Születési anyakönyvi adatunk nincs rá. 1818. október 29-én iratkozik be Márton János, Gábor köveskáli lelkész fia syntaxista novitiusként. 1819. november 6-án is még syntaxista novitiusként szolgálade-ák. KÖBLÖS 2006. 500, 1003. A gyászbeszéd már nem tud róla.

⁸⁰ 1811. VIII. 19. TtREL I. 8. d. 8. Köveskál. 9–10.

⁸¹ 1823-ban iratkozik be syntaxista novitiusként. 1825-ben poeta, 1828-ban írja alá a törvényeket, 1831-ben magántanító, 1833-ban ötödéves teológus. KÖBLÖS 2006. 238, 241, 523, 826, 1005, 1010.

⁸² SZINNYEI 1891–1914. VIII. 730.

⁸³ 1815. III. 23. TtREL I. 8. d. 8. Köveskál. 10.

⁸⁴ 1835. VI. 15. Uo.

⁸⁵ DREL III. 239. h. 10. Móric 1842. I. 8-án született, de a gyászbeszéd elhangzása után, 1848. IX. 10-én meghalt. Született viszont 1850. I. 26-án egy Móric Pál nevű fiuk. TtREL I. 8. d. 8. Köveskál. 10.

⁸⁶ 1827. I. 23. Uo.

⁸⁷ 1827. IX. 8. Uo.

⁸⁸ DREL III. 239. h. 10–11.

⁸⁹ 1849. IX. 13-án halt meg. TtREL I. 8. d. 8. Köveskál. 10–11.

⁹⁰ SZINNYEI 1891–1914. VIII. 729–730.

⁹¹ ZOVÁNYI 1977. 392.

hészeti tevékenységéről és e témakörben megjelentetett szakkönyvéről Hudi József kollégám írt tanulmányt.⁹²

Márton Gáborról részletes életrajz, illetve munkásságát bemutató hosszabb feldolgozás nem készült.

A BIZONYSÁGLEVELEK FAJTÁI

„*Ministerii candidatus ifjabb Kelemen László bé mutatván minden szükséges Oskolai, a' Motsai Ekklesiában fojtatott Tanittói hivataláról való Rectori, Collegiumi, Esperesti 's Püspöki magános meg vi'sgáltatásáról szolló bizonyság Leveleit könyörgött ezen Venerabilis Tractus kebelébe való bé vettetéséért. Kérése meg adatott.*” Ez után a két mondat után olvashatjuk a komáromi egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvében, amit már korábban is említettünk, hogy apja kérésére a fiút az esperes káplánnak Kamocsára exmittálta.⁹³ Ilyen, és ehhez hasonló bizonyságleveleket publikáltunk már Páli Mihállyal kapcsolatos előző tanulmányunkban is, ezek sorát egészíti ki az alább közölt négy bizonyságlevél is.

Az alábbi táblázatban összegeztük, milyen bizonyságlevelek olvashatók két publikációnkban. (A múltkoriakat I., a mostaniakat II. számmal különböztetjük meg.)

<i>Bizonyságlevél fajtája</i>	<i>Forrás sorszáma</i>
Kollégiumi tanúsítvány és kötelezvény egy partikuláris iskola rektor-ságához	I. 1–3.
Iskolarektorságról szóló tanúsítvány (a kollégium részére)	I. 4.
Kollégiumi tanúsítvány az ottani tanulmányokról és az iskolarektorságról (külföldi tanulmányokhoz)	I. 5, II. 3.
Külföldi egyetem tanúsítványa az ottani tanulmányokról	I. 6.
Egyházmegyei vizsgáról szóló tanúsítvány	I. 7.
Esperesi engedély más egyházmegyébe való átmenetelhez	I. 9, II. 4.
Esperesi hozzájárulás gyülekezeti meghívás elfogadásához	I. 8.
Esperesi kibocsátás (kirendelés)	II. 1, 2.
Papi diploma	I. 10.

És most következzenek a források!

⁹² HUDI 2004., HUDI 2009. 126–132.

⁹³ DREL II. 259. a. 1831. 17–18.

FORRÁSOK

1.

Nemesvámos, 1776. július 14.

Pados Ferenc veszprémi esperes Csuporos Ferencet rendeli ki a nagyvázsonyi református egyház lelkipásztori szolgálatára.

Omnibus electis et vocatis sanctis, Christi Jesu fidelibus, nobis in unitate fidei per charitatem coniunctis⁹⁴ praesentes lecturis gratiam et pacem a Deo per communem Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum in sanctificatione Spiritus Sancti precamur!⁹⁵

Quia nemo sine certa, legitimaque vocatione sanctum hoc munus sacerdotalis officii sibi ipsi usurpare potest (Hebr. 5.), et apostolus serio praecipit, cum qui vocatus fuerit, bonum testimonium ab exteris habere (1Tim 3), ea propter venerunt ad nos cives Helveticae confessioni addicti oppidi Nagy Vásonyiensis significantes virum admodum reverendum dominum Franciscum Csuporos fratrem in Domino nostrum vocatum esse ad ministerium evangelii ab ecclesia Helveticae confessioni addicta Nagy Vásonyiensi, testabanturque dictum dominum Franciscum Csuporos piis et honestis moribus esse praeditum. Petebant insuper, ut publica ordinatione confirmaretur huius viri domini Francisci Csuporos vocatio.

Quorum nos pia petitione adducti publici examinis lance exploravimus eius eruditionem, cognovimusque ipsum dominum Franciscum Csuporos, puram et catholicam evangelii doctrinam, quam ecclesia nostra cum Helveticis et Anglicis ecclesiis unanimi consensu docent et profitentur, amplecti, et ab omnibus fanaticis erroribus, qui damnati sunt iudicio catholicae ecclesiae, abhorrere. Pollicitus est etiam se puram hanc doctrinam, quam professus est coram nobis, fideliter populo traditurum, et nunquam ab ea ullo modo discessurum juravit.

Quare, cum officium nostrum vicinis ecclesiis deesse non debeat, et Nicaena synodus pie decrevit, ut a vicinis ecclesiis ordinatio petatur, nos hunc dominum Franciscum Csuporos publice ordinationis ritu adsumtum in ecclesiam Nagy Vásonyiensem Helveticae confessioni addictam commendavimus ita, ut evangelium Christi libere praedicet et sacramenta a Filio Dei instituta juxta suam vocationem fideliter administret, etc., etc.

⁹⁴ A szövegben hibásan *coniunctionis*.

⁹⁵ A szövegben hibásan *praecamur*.

Precamur¹⁹ insuper, ut Spiritus Sanctus, auctor ministerii huius viri domini Francisci Csuporos ministerium gubernet ad gloriam Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi et aedificationem ecclesiae ipsius.

Commendamus itaque jam dictum dominum Franciscum Csuporos omnibus Christi fidelibus, rogamusque, ut eum sine omni haesitatione pro vero et legitimo ordinato evangelii Christi ministro agnoscunt et amplectantur.

Cui in testimonium legitimae suae ordinationis et confessionis hasce nostras literas dandas esse duximus.

Datae in possessione nobilitari Vámos die 14. Julii, anno Domini 1776°.

Franciscus Pados
venerabilis tractus Veszpremiensis senior
manu propria

[SIGILLUM]

MAGYAR FORDÍTÁS

Minden kiválasztott és meghívott szentnek, Jézus Krisztus híveinek, akiket hozzánk a hit egységében a szeretet kapcsol, és akik olvasni fogják a jelen levelet, kegyelemért és békéért könyörgünk az Istentől közös Urunk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus által a Szentlélek megszentelő [tevékenysége révén]!

Mivel biztos és törvényes elhívás nélkül senki sem szerezheti meg önmagának ezt a szent papi tisztséget (Zsidókhöz írt levél 5. fejezet),⁹⁶ és az apostol szigorúan megparancsolja, hogy aki el lett hívva, legyen jó tanúbizonysága kívülállóktól (a Timóteushoz írt első levél 3. fejezete),⁹⁷ ezért Nagyvázsöny mezőváros helvét hitvallásnak elkötelezett polgárai hozzánk jöttek, és tudatván, hogy az igen tiszteletes férfiú, Csuporos Ferenc úr, az Úrban testvérünk a helvét hitvallásnak elkötelezett nagyvázsönyi egyháztól elhívást kapott az evangélium szolgálatára, tanúsították, hogy az említett Csuporos Ferenc úr kegyes és tisztességes erkölcsökkel ékeskedik. Ezenfelül azt kérték, hogy ezen férfiú, Csuporos Ferenc úr elhívása nyilvános kirendeléssel legyen megerősítve.

Ezeknek kegyes kérésével egyetértvén nyilvános vizsga serpenyőjén mérlegre tettük az ő képzettségét, és megállapítottuk, hogy ama Csuporos Ferenc úr elfogadja az evangélium tiszta és egyetemes tanítását, melyet a

⁹⁶ Zsid 5,4

⁹⁷ 1Tim 3,7

mi egyházunk a svájci és angol egyházzal együtt megegyező egyetértéssel tanít és vall, és minden fanatikus tévedéstől, melyek az egyetemes egyház ítéletével sújtva vannak, elhatárolódik. Megígérte továbbá, hogy ezt a tiszta tanítást, melyet színünk előtt megvallott, a népnek hűségesen tovább fogja adni, és esküt tett arra, hogy attól soha semmilyen módon nem fog eltérni.

Ennélfogva, mivel szolgálatunk nem hiányozhat a szomszédos egyházakból sem, és a niceai zsinat kegyesen elrendelte, hogy a szomszédos egyházaktól kérjék a kirendelést,⁹⁸ mi a kirendelés szertartásával nyilvánosan befogadott ezen Csuporos Ferenc urat ajánlottuk a helvét hitvallásnak elkötelezett nagyvázsonyi egyházba úgy, hogy szabadon prédikálja Krisztus evangéliumát, és az Isten Fia által alapított sákramentumokat elhívása alapján hűségesen szolgáltassa ki, stb., stb.

Ezenfelül azért könyörgünk, hogy a Szentlélek, aki a szolgálat kezdeményezője, eme férfiú, Csuporos Ferenc úr szolgálatát vezesse Isten és a mi Üdvözítőnk, Jézus Krisztus dicsőségére, valamint az ő egyháza építésére.

Ajánljuk tehát a már említett Csuporos Ferenc urat minden krisztushívőnek, és kérjük, hogy őt minden bizonytalankodás nélkül ismerjék és fogadják el Krisztus evangéliumának valódi és törvényes kirendelt szolgájaként.

Törvényes kirendelése és hitvallása bizonyságaképpen elrendeltük neki ezen levelünk kiadását.

⁹⁸ A 325-ben tartott I. niceai (és egyben I. egyetemes) zsinat 4. kánonjának szövegét a 787-ben ülésezett II. niceai (VII. egyetemes) zsinat 3. kánonja őrizte meg. *Omnis electio a principibus facta episcopi aut presbyteri aut diaconi irrita maneat secundum regulam (Can. apost. 30), quae dicit: Si quis episcopus saecularibus potestatibus usus, ecclesiam per ipsos obtineat, deponatur, et segregentur omnes, qui illi communicant. Oportet enim, ut, qui provehendus est in episcopum, ab episcopis eligatur, quemadmodum a sanctis Patribus, qui apud Nicaeam convenerunt, in regula (Can. I. Nicaen. 4) definitum est, quae dicit: Episcopum convenit maxime quidem ab omnibus qui sunt in provincia, episcopis ordinari. Si autem hoc difficile fuerit aut propter instantem necessitatem aut propter itineris longitudinem, tribus tamen omnimodis in idipsum convenientibus et aliis per litteras consentientibus tunc consecratio fiat. Firmitas autem eorum, quae geruntur, per unamquamque provinciam metropolitano tribuatur antistiti.* <http://catho.org/9.php?d=bxsbjz>. A kiemelt mondat magyarul: *Leginkább az illik, hogy egy püspöknek mindazon püspökök adják meg rendeltetését, akik a provinciában vannak. Ha azonban ez nehéz lenne, akár egy keletkező kényszerhelyzet, akár a hosszú út miatt, mégis hármójuknak mindenképpen ugyanoda kell összejönniük, miközben a többiek levélben értenek egyet, s akkor történjék meg a kézrátétel.* DENZINGER–HÜNERMANN 2004. 219. Helyesebb lenne így: ... egy püspököt mindazon püspökök szenteljék fel/rendeljék ki, akik a provinciában vannak... s akkor történjék meg a felszentelés. Katolikus értelmezés szerint az *ordinatio* és a *consecratio* ugyanaz, vagyis felszentelés (mellyel a szentelendő az *ordo*, az egyházi rend tagjává válik), míg protestáns értelmezés szerint az *ordinatio* kirendelés, az a jogi aktus, mellyel egy gyülekezet lelkesíti állása be lesz töltve, a *consecratio* pedig a kézrátétellel történő szentelés vagy avatás. Az előzőt az esperes is megteheti, az utóbbit általában a püspök szokta végezni.

Kiadatott Vámos nemesi faluban július 14. napján, az Úr 1776. esztendejében.

Pados Ferenc,
a veszprémi tiszteletes egyházmegye esperese
saját kezével

[PECSÉT]

Eredeti: DREL I. 24. f. 5b. Egy kétrét hajtott papír 1. oldala, a szöveg alatt Pados Ferenc veszprémi esperes vörös viaszba nyomott gyűrűspecstje. A hátlapon: *Tiszteletes Csuporos Ferencz Úr exmissiója 1776.*

Kiadás, regeszta: –

2.

Nemesvámos, 1793. február 5.

Somogyi István veszprémi esperes Fábíán Józsefet rendeli ki a vörösberényi református egyház lelkipásztori szolgálatára.

Omnibus electis et vocatis sanctis, Jesu Christi fidelibus, nobis in unitate fidei et sanctificatione Spiritus coniunctis praesentes lecturis et visuris gratiam et pacem a Deo precamur!

Ad legitimam ecclesiae Helveticae confessionis Veres-Bereinyiensis tractui huicce Veßprémiensi ingremiatae pastore suo per mortem destitutae requisitionem, ut pro muneris mei ratione resarciendo huic defectui sedulam adhiberem operam, quo decori sacri ministerii, utilitatieque et necessitati ecclesiae mature consulerem, reverendum ac clarissimum dominum virum juvenem Josephum Fábíán honesta eiusdem ecclesiae vocatione mactatum, eiusdemque sacro ministerio praeficiendum severae venerabilis presbyterii cognitioni sistere officii mei esse duxi.

Eundem igitur reverendum ac clarissimum virum legibus apostolicis et ecclesiasticis id exigentibus e praecipuis fidei capitibus per reverendos et clarissimos dominos assessores, caeterosque eruditione conspicuos viros aequa iudicii lance pensitatum et exploratum expectationi nostrae satisfacientem, vitaeque antea illustris collegii Debretzinensis professorum et inclytiae academiae Tigurinae testimoniis ornatum, corporalis iuramenti robore sacro suo muneri initiatum ac manuum impositione ab admodum reverendo ac clarissimo domino superintendente solemnius olim inaugurandum auctoritate muneris a Domino jacta sorte mihi impositi in messem Domini exmisi, purumque Dei verbum inviolatis Veteris et Novi Testamenti voluminibus comprehensum annuntiandi, sacramenta administrandi, clavibus regni coelo-

rum utendi, personas matrimonium legitime contrahentes copulandi, ritus denique ecclesiis nostris usitatos publice celebrandi plenam eidem reverendo domino facultatem dare aequitatis mater justitia jussit.

Quapropter eundem reverendum dominum fratrem nostrum singulis ecclesiae vocantis membris amandum, honorandum, universis denique fidei nostrae consortibus pro legitimo verbi Divini ministro agnoscendum et colendum virtute harum literarum impense commendo.

Quorum omnium in maiorem fidem et certitudinem usibus suis olim deservituras propria nominis subscriptione, usualique venerabilis tractus sigillo roboratas hasce concedendas duxi testimoniales.

Vámos, die 5. Februarii 1793.

Stephanus Somogyi
venerabilis tractus Veßprémiensis senior
et ecclesiae Helveticae confessionis Vámosiensis verbi Divini minister
manu propria

[SIGILLUM]

MAGYAR FORDÍTÁS

Minden kiválasztott és meghívott szentnek, Jézus Krisztus híveinek, akik hozzánk a hit egységében és a Lélek megszentelésében kapcsolódnak, és akik látni és olvasni fogják a jelen levelet, az Istentől [eredő] kegyelemért és békéért könyörgünk!

Az ezen veszprémi egyházmegyébe kebeleztetett helvét hitvallású vörösbényi egyház törvényes megkeresésére, mely pásztorától halála révén meg lett fosztva, hogy szolgálatomból következően ezen fogyatkozás kiküszöbölése érdekében buzgó igyekezetet fejtsek ki, ezáltal a szent szolgálat megbecsülését, valamint az egyház javát és érdekeit idejében előmozdítam, amint ez hivatali kötelességem, elrendeltem, hogy az igen jeles tiszteletes úr, a fiatal férfiú, Fábrián József, aki ugyanezen egyház illő elhívásával lett megtisztelve, és ugyanazon [egyház] szent szolgálatára lesz rendelve, vesse alá magát a tisztelendő lelkesi testület szigorú vizsgálatának.

Mivel erre sarkallnak az apostoli és egyházi törvények, miután a hit legfontosabb ágazataiból a tiszteletes és igen kiváló ülnök urak és más, képzettségükre nézve igen jeles férfiak ugyanezen tiszteletes és igen jeles férfiút az ítélet igazságos serpenyőjén mérlegre tették és vizsgálat alá vetették, és elvárásunknak megfelelt, továbbá eddigi életére vonatkozóan rendelkezik a kiváló debreceni kollégium professzorai és a tekintetes zürichi

akadémia által kiállított bizonyáglevellel, az Igére tett eskü erejével⁹⁹ be lett vezetve szent hivatalába, az igen tiszteletes és igen kiváló püspök úr pedig kezei ráhelyezésével majd még ünnepélyesebben fel fogja szentelni, az Úr által rám mért sors révén nekem juttatott hivatal gyakorlása révén kibocsátottam az Úr aratásába, és — a méltányosság Justitia asszonysága¹⁰⁰ kívánsága szerint — ugyanezen tiszteletes úrnak megadom a teljes felhatalmazást arra, hogy hirdesse Isten tiszta igéjét, melyet az Ó- és Újszövetség kötetei sértetlenül magukban foglalnak, kiszolgáltassa a sakramentumokat, rendelkezzen a mennyek országának kulcsai felett, a házasságot kötő személyeket törvényesen összeadja, végül az egyházainknál szokásos szertartásokat elvégezze.

Ezért ezen levél útján is nyomatékosan ajánlom ugyanezen tiszteletes urat, testvérünket a megnevezett egyház minden egyes tagja számára, hogy szeressék, tiszteljék, továbbá minden hitsorsosunk számára, hogy mint törvényes lelkipásztort ismerjék el és becsüljék meg.

Mindezek nagyobb hitelessége és tanúsítása érdekében kiadattuk eme bizonyáglevelet, melyet nevünk sajátkezű aláírásával és a tiszteletes egyházmegye szokásos pecsétjével erősítettünk meg, hogy egykor majd hasznosan javára szolgáljon.

Vámos, 1793. február 5. napján.

Somogyi István,
a veszprémi tiszteletes egyházmegye esperese
és a vámosi helvét hitvallású gyülekezet lelkipásztora
saját kezével

[PECSÉT]

Eredeti: DREL I. 24. f. 9b. Egy keresztben kétrét hajtott papír 1. oldala, a szöveg alatt Somogyi István veszprémi esperes vörös viaszba nyomott gyűrűspecstje. Ábrája: a nyitott Biblia, rajta széttárt szárnyú galamb képében a Szentlélek áll. Körirata: ✠ SIGILLVM • TRACTVS • VESZPREMIENSIS ✠ A hátlapon: *Tiszteletes Fabian Jó'sef Úr exmissiója 1793.*

Kiadás, regeszta: –

⁹⁹ A *juramentum corporale* eredetileg olyan esküt jelentett, melyet a korpuszra, tehát a feszületre tett kézzel mondtak el, ez azonban az újkorban csak katolikus környezetben élt. A protestánsok eskütétel alatt kezüket a Bibliára tették.

¹⁰⁰ A közgondolkodásban élt egy középkori egyházi alapelv: *Aequitas est mater justitiae* (a méltányosság az igazságosság anyja). A szállóigévé vált mondatot Gratianus középkori egyházi gyűjteménye őrizte meg. *Decretum Gratiani Pars II. Causa XXV. Questio 1. canon 16. § 4.* http://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/kapitel/dc_chapter_2_2972. Somogyi István fogalmazásában talán ez a szállóige keveredett össze Justitia, az igazság ókori istennőjének alakjával, illetve az ókori sztoikus filozófiában megfogalmazott, majd Arisztotelész közvetítésével Aquinói Szent tamás Summa theologiae című munkájában kifejtett négy sarkalatos erény egyikével, a justitia (igazságosság) erényével, és született belőle ez a meglehetősen képzavaros fordulat.

3.

Sárospatak, 1786. december 5.

A sárospataki kollégium tanúsítványa Kelemen László ottani tanulmányairól.

Lectori salutem!

Praesentium exhibitor praestantissimus Ladislaus Kelemen per novem annos disciplinae nostrae alumnus, ut morum honestate toto illo tempore se nobis probavit, ita studiorum suorum cursum ad sanctum in ecclesia Christi ministrandi finem laudabiliter direxit, atque adeo in utroque genere bona sui documenta dedit, quibus fultam spem nostram dimissus a nobis adeo non fefellit, ut etiam firmaverit, multumque auxerit, optima scolastici sui muneris in nobili ecclesia Tartzaliensi per triennium administratione publicis eiusdem ecclesiae literis collaudata.

Quapropter scopo suo jam propinquum primoribus viris, qui ecclesiae regimini apud nos praesunt, paterna cura et favore complectendum tradimus.

Signatum Sáros Patak, 5^a Decembris 1786.

Collegii Helveticae confessioni addictorum Sáros Patakiensis professores:

Stephanus Szentgyörgyi manu propria

Gabriel Fülep Óri manu propria

Martinus Szilágy manu propria

Johannes Szombati manu propria

[SIGILLUM]

MAGYAR FORDÍTÁS

Üdvöt az olvasónak!

A jelen levél felmutatója, az igen kiváló Kelemen László kilenc éven keresztül oktatási intézményünk növendékeként részint erkölcsre nézve eme egész időben előttünk kiállotta a próbát, részint pedig tanulmányainak folyamát dicséretes módon a Krisztus egyházában való szolgálat szent céljára irányította, és így mindkét terület tekintetében jól bizonyított, az ezek révén felkeltett reményünket pedig, miután kiküldtük, nemhogy nem csalta meg, de még meg is erősítette, és nagyban meg is növelte azáltal, hogy a nemes tarcali gyülekezetben három éven át tartó, ugyanezen egyház nyilvános levelével megdicsért iskolamesteri hivatalát igen kiválóan ellátta.

Ezért azon vezető férfiúk révén, akik egyházunk kormányzásában nálunk élen járnak, őt, aki már céljához közel jár, atyai gondoskodással és szeretettel való felkarolásra ajánljuk.

Kelt Sárospatakon, 1786. december 5-én.

A helvét hitvallást követők sárospataki kollégiumának professzorai:

Szentgyörgyi István saját kezével

Őri Fülep Gábor saját kezével

Szilágyi Márton saját kezével

Szombati János saját kezével

[PECSÉT]

Eredeti: DREKK O. 1092/199. Egy kétrét hajtott papír 1. oldala. A szöveg alatt a kollégium ovális alakú papírfelzetes pecsétje. Ábrája: Egy széttárt szárnyú angyal, kezében harsona. Körirata: * SIGILLVM • ILL[VSTRIS] • SCHOL[AE] • S[ÁROS] • PATAK[IENSIS] • 1756 * Hátlapján: Pázmány Dániel úr aj[ándéka] 1911. szeptember 20.

Kiadás, regeszta: –

4.

Csokonya, 1809. február 23.

Vásárhelyi Sámuel belső-somogyi esperes elbocsátja Márton Gábort az egyházmegye lelkészi karából.

Lectori salutem!

Nos, consistorium venerabilis tractus interioris Simeghiensis hisce testatur, quibus expedit universis: reverendum dominum Gabrielem Márton sub decursu duorum quidem annorum gymnasii Csurgóiensis professorem secundarium, octo vero annorum spatio ecclesiarum reformatarum Kis-Asszondiensis, Jákeiensis et Nemes-Dédiensis verbi Divini, sacrorumque ministrum omnibus muneris sui partibus ita satisfecisse, ut eum venerabili nostro tractui ob rationes sibi ipsi perspectas valedicentem tanquam virum in munere suo obeundo diligentem et indefessum, doctrinae soliditate et morum integritate conspicuum, cunctisque suis superioribus, aequae ac auditoribus merito carum et acceptum, omnium, quos aditurus est, favori, gratiisque maiorem in modum commendare, votisque prosperis prosequi nulli dubitemus.

In cuius maiorem fidem praesentes hasce litteras testimoniales venerabilis tractus nostri sigillo authentico, propriaeque manus subscriptione munitas extradandas esse duximus.

Datum ex consistorio venerabilis tractus nostri Simeghiensis interioris in oppido Csokonya diebus 21., 22. et 23. mensis Februarii anni 1809. continue celebrato.

Samuel Vásárhelyi manu propria
venerabilis tractus interioris Simighiensis senior

[SIGILLUM]

Extradatum per Stephanum Budai praefati venerabilis tractus notarium manu propria.

MAGYAR FORDÍTÁS

Üdvöt az olvasónak!

Mi, a tiszteletes belső-somogyi egyházmegye közgyűlése ezáltal tanúsítjuk mindenki számára, akit illet, hogy a tiszteletes Márton Gábor úr két évig tartó csurgói gimnáziumi másodprofesszorságát, továbbá a kisasszondi, jákói és nemesdédi református gyülekezetek nyolc évig tartó lelkipásztorságát hivatalának minden tevékenységére kiterjedően olyannyira kielégítően végezte, hogy miután a maga számára végiggondolt okokból kifolyólag búcsút mond a mi tiszteletes egyházmegyénknek, mindenféle habozás nélkül nyomatékosan jóindulatába és kegyeibe ajánljuk őt mindenkinek, akihez megy, mert hivatalának ellátásában szorgalmas és fáradhatatlan, a tanítás tisztaságát és az erkölcsök feddhetetlenségét illetően kiváló, összes előjárója, hasonlóképpen hallgatói számára méltán megbecsült és elfogadott volt, és áldásos imádságokkal fogjuk kísérfni őt.

Ennek nagyobb hitelességéül elrendeltük eme bizonyáglevél kiállítását, melyet tiszteletes egyházmegyénk hiteles pecsétjével és saját kezünk aláírásával erősítettünk meg.

Kelt tiszteletes belső-somogyi egyházmegyénk Csokonya városában az 1809. esztendő február hónapjának 21., 22. és 23. napján folytatólagosan tartott közgyűlésén.

Vásárhelyi Sámuel,

a tiszteletes belső-somogyi egyházmegye esperese saját kezével

[PECSÉT]

Kiadatott Budai István, az előbb említett tiszteletes egyházmegye jegyzője által, saját kezével.

Eredeti: DREL I. 24. f. 10b. Egy kétrét hajtott papír 1. oldala, a szöveg alatt a belső-somogyi egyházmegye vörös viaszba nyomott gyűrűspecsétje. Ábrája: Agnus Dei, jobb első lábával a győzelmi zászlót tartja. Körirata: ✱ SIGIL[LVM] • VENERA[BILIS] • TRACT[VS] • INTE[R]IORIS • SIMI[GIENSIS] ✱

Kiadás, regeszta: –

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára, Pápa
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
TtREL	= Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen

HIVATKOZOTT IRODALOM

BECK 1935.	= BECK Gergely: A belsősomogyi ref. egyházmegye története. I. Kaposvár, 1935. (Csurgói Könyvtár II.)
BÓDI 1943.	= BÓDI Ferenc: A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium másfél-évszázados története. I. kötet. Történeti rész. Kaposvár, 1943. (Csurgói Könyvtár XIX.)
BODOLAY 1981.	= RÚZSÁS Lajos – TRÓCSÁNYI Zsolt – BODOLAY Géza – KISS József – PÖLÖSKEI Ferenc: A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. III. A türelmi rendeletről a forradalom és szabadságharc leveréséig. 87–232.
BORZSÁK 1955.	= BORZSÁK István: Budai Ézsaiás és klasszika filológiánk kezdetei. Bp., 1955. (IV. függelék: A Göttingában nevelődött magyar diákok névsora 1734–1831. 189–204.)
CSIRE 1907.	= CSIRE István: Vázlat Csurgó multjából. Különös tekintettel az ottani ref. gimnázium és egyház megalapítására. Csurgó, 1907.
DENZINGER–HÜNERMANN 2004.	= DENZINGER, Heinrich–HÜNERMANN, Peter: Hitvallások és az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai. Bp., 2004.
FÁBIÁN 1906.	= FÁBIÁN Zoltán: A nemesdedi ev. ref. egyház története. Kaposvár, 1906.
FÁBIÁN–LÁTZAI 1808.	= A Dunántúl lévő Helvetica Confessiót tartó főtiszteletű Superintendentenzia Világi és Papi Igazgatóinak 's Lelki Tanítóinak 1807-dik esztendőbeli leírása. In: Prédikatori Tárház. Szerk. FÁBIÁN József és LÁTZAI Sz. József. III/4. Vác, 1808. 160–192.

- HEGYI 2003. = Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798). Összeáll. HEGYI Ádám. Bp., 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 6.)
- HÉJAS 1895. = Héjas Pál: A csurgói evang. reform. főgimnázium története. In: A csurgói államilag segélyezett ev. ref. főgimnázium (XXXI.) XIII. évi Értesítője az 1894-95. tanévről. Csurgó, 1895. 1-185.
- HÖRCSIK 1998. = HÖRCSIK Richárd: A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777. Sárospatak, 1998.
- HUDI 2002a. = HUDI József: Fábán–emlékkönyv. Fábán József (1761–1825) református esperes pályafutása. Pápa, 2002. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 4.)
- HUDI 2002b. = Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Szerk. HUDI József, JAKAB Réka, KONCZ Pál, KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt, MEZEI Zsolt. Pápa, 2002. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 5.)
- HUDI 2004. = HUDI József: Márton Gábor református esperes méhészeti szakkönyvének kiadása és olvasói. = AP 2004/3–4. 178–182.
- HUDI 2009 = HUDI József: Márton Gábor református esperes méhészeti szakkönyvének kiadása és olvasói. = Uő.: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Bp., 2009. 123–132.
- HUSZÁR 2009. = HUSZÁR Pál: A Várpalotai Református Egyházköztség története a kezdetektől napjainkig. Pápa, 2009. (Pápai Eperfa Könyvek 19.)
- KÖBLÖS 2006. = A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Szerk. KÖBLÖS József. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 9.)
- KRÁNITZ 2012. = „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi anyakönyvei 1823–1952. Szerk. KRÁNITZ Zsolt. Pápa, 2012. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. [Forrásközlések 12.] Jubileumi kötetek 1.)
- KREDICS–LICHTNECKERT 1995. = Balatonalmádi és Vörösberény története. Tanulmányok. Szerk. KREDICS László, LICHTNECKERT András. Balatonalmádi, 1995.

- LICHTNECKERT 1996. = Alsóörs története. Szerk. LICHTNECKERT András. Veszprém, 1996.
- LISZKAY 1877. = LISZKAY József: Tóth Ferenc hittudor, pápai ref. lelkész s dunántúli superintendens 1768–1844. In: Liskay József–Szeberényi Gusztáv–György Vilmos–Makkai Domokos–Bartók György: Nagy papok életrajza. Bp., 1877. (Protestáns Theológiai Könyvtár IV/9.) 1–86.
- NÉMETH–KIS 2001. = NÉMETH Gyula, Gombosné KIS Edit: Iszka-szentgyörgy története. Iszka-szentgyörgy, 2001.
- PAPP 1992. = Nagyszokolyi PAPP Gyula: Romok alatt, romok felett. Nagyszokoly. [H. n.] 1992.
- PATAKY 1990. = PATAKY László: Az Őrség múltja a kercaszomori református egyházközség történetének tükrében. Szombathely, 1990.
- PATAKY 1992. = PATAKY László: Az őrségi református egyház-megye története. H. n., 1992.
- RÉVÉSZ 1861. = RÉVÉSZ Imre: A baseli egyetemen tanult magyarok névsora 1600–1852. In: Magyar Történelmi Tár 1861. 239–242.
- SZABADI 2013. = Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában II. Diáknévsor 1792–1850. Classificatio generalis 1820–1850. Szerk. SZABADI István. Debrecen, 2013.
- SZABÓ 1929. = Emlékkönyv... Antal Géza dunántúli református püspök úrnak a belsősomogyi egyházme-gyében... tartott egyházlátogatásáról. Szerk. SZABÓ Bálint. Pápa, 1929.
- SZENDREY 1994. = SZENDREY Imre: A Rév–Komáromi Ev. Ref. Főiskola története (1606–1898). = Limes 1994/1. 15–30.
- SZINNYEI 1891–1914. = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- TAR 2004. = TAR Attila: Magyarországi diákok német-orosz egyetemeken és főiskolákon 1694–1789. Bp., 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 11.)
- TEMESVÁRY 1966. = TEMESVÁRY Kálmán: A vilonyai református gyülekezet története 1790-ig. Vilonya, 1966. (kézirat)
- THURY 1889. = THURY Etele: Adatok a veszprémi ev. reform. egyházmegye történetéhez. = Protestáns Szemle 1889. 110–131.

- THURY 1893. = THURY Etele: A veszprémi ref. egyház története. Bp., 1893.
- THURY 1908. = THURY Etele: A wittenbergi akadémián járt magyar tanulók társaságának anyakönyve 1555–1608. In: Iskolatörténeti adattár. Szerk. Thury Etele. II. Pápa, 1908. 3–67. Uő: A debreczeni református főiskola törvényei s az ezeket aláírt tanulók névsora. In: uo. 68–466.
- TÓTH 1820. = TÓTH Dániel: Egyházi Almanak a' helvétziai vallástételt-tartó tul a' Dunai főtiszteletű superintendia az 1820-dik esztendőre. Pest, 1820.
- TÓTH 1833. = TÓTH Dániel: Egyházi Almanak 1833-dik esztendőre. Pozsony, 1833.
- VÁRADY 2000. = VÁRADY József: Dunántúl református templomai. 1. rész. A Mezőföldi egyházmegye. Diósgyőr, 2000.
- VERESS 1992. = VERESS D. Csaba: A három Pécsely története. Veszprém, 1992.
- VERZÁR 1931. = VERZÁR Frigyes: A baseli egyetemen tanult magyarok névsora. = Debreceni Szemle 1931, 310–323.
- ZAJOS 1998. = ZAJOS Ernő: Hetény, az én falum. Komárom, 1998.
- ZOVÁNYI 1977. = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. Bp., 1977.